

УДК 378:8-057.875

Горохова Т. О.

СУЧАСНІ ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті на основі аналізу науково-методичної літератури розкрито сучасні лінгводидактичні підходи до формування граматичної компетентності студентів-філологів.

Ключові слова: компетентність, компетенція, граматична компетенція, методичний підхід.

В статье на основе анализа научно-методической литературы раскрыты современные лингводидактические подходы к формированию грамматической компетентности студентов-филологов.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, грамматическая компетенция, методический подход.

On the basis of analysis of scientific and methodological literature modern linguodidactics approaches to the formation of grammatical competence of students-philologists were disclosed.

Key words: competency, competence, grammatical competence, methodical approach.

Сучасний етап розвитку мовної освіти характеризується спрямованістю на формування мовної особистості. Метою навчання стає не набуття знань, а розвиток інтелекту, мовної культури, професійних компетенцій майбутнього спеціаліста. Відповідно, завдання вищої школи у підготовці фахівців філологічної галузі – надання можливості саморозвитку особистості, сприяння пошуку власної індивідуальності, самореалізації, а також цілеспрямоване навчання студентів, формування ґрунтовних умінь будувати мовленнєвий твір, створювати текст, що має задані мовностилістичні ознаки й характеризується досить високим рівнем експресивного впливу на читача або слухача [9].

Упродовж багатьох років учені шукають ефективні способи й засоби вдосконалення різноманітних аспектів такої підготовки за допомогою аналізу практичного досвіду викладачів, розробки й упровадження спеціальних методик, навчальних технологій, спрямованих на розвиток різних складників мовної особистості філолога.

Професійну підготовку вчителя-словесника, її науково-теоретичні та методичні засади досліджували А. Алексюк, О. Біляєв, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Сластьонін та ін. Теоретичні засади розвитку мовної особистості студента розкриваються у працях таких вчених, як А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Гавриш, Н. Голуб, О. Горошкіна, Т. Донченко, С. Караман, О. Караман, Л. Паламар, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, О. Хорошковська та інші.

Метою статті є висвітлення сучасних підходів до формування граматичної компетенції студентів-філологів

З-поміж важливих професійних компетенцій студента-філолога ми виокремили граматичну, як невід'ємну складову комунікативної компетенції, уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної та предметної компетенцій [2].

Вирішенням проблеми навчання граматики займалися П. Бабінська, О. Вовк, О. Горошкіна, Н. Голуб, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, Л. Косяк, Л. Мацько, Ю. Пассов, М. Пентилюк, М. Плющ, І. Рахманов, Н. Скляренко, Л. Черноватий, С. Шатілов, С. Яворська та інші науковці.

Визначальними особливостями граматичної компетенції вчені виокремлюють: по-перше, здатність розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [5, с. 112]; по-друге, неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм [1]; по-третє, внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної та синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил [11, с. 73].

У статті граматична компетенція тлумачиться як системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних

ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань [4, с. 20].

Визначальним для оволодіння певною граматичною формою є розуміння її функції в мовленні, її комунікативного навантаження, що має забезпечувати комунікативну спрямованість навчання граматичної будови мови.

М. Пентилок стверджує, що одним із найскладніших співвідношень мовної особистості є саме вміння співвідносити запрограмований у тексті смисл (рецептивний вид мовленнєвої діяльності) зі способами його опредмечування (продуктивний тип мовленнєвої діяльності). Тому організація такої діяльності вимагає серйозного проєктивного етапу – вироблення навчальних стратегій [9, с. 46]. Дослідниця зазначає, що поняття стратегії у лінгводидактиці охоплює декілька рівнів суб'єктної взаємодії в навчанні:

- прогнозу;
- дій та операцій;
- цілевизначення (рівень навчальної мети);
- визначення змісту навчання;
- вибору способів діяльності та способів спілкування викладача та студента, тобто методичних підходів [9, с. 2]

Поняття методичного підходу до навчання в лінгводидактиці чітко не окреслено, вживається здебільшого в значенні сукупності способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого-небудь, на що-небудь, ставлення до кого-небудь, до чого-небудь [3, с. 785]. Донині не існує однозначної класифікації методичних підходів до навчання, але думки більшості вчених збігаються у виділенні таких підходів, як:

- лінгводидактичний (навчання студентів-філологів на основі усвідомлення ними основних засад навчання мови, мовних одиниць як навчальних одиниць);
- суб'єкт-суб'єктний (передбачає ставлення до студентів, учнів як до суб'єктів навчання, суб'єктів педагогічного дискурсу);
- психолінгвістичний (розмежування мови й мовлення, розуміння мовлення як діяльності) [7];
- когнітивний (погляд на мовні одиниці як на складники картини світу);
- комунікативно-діяльнісний (погляд на мовні одиниці як на засоби вираження комунікативних інтенцій, ефективне використання цих засобів у дискурсній діяльності) [6];
- функційно-стилістичний (вивчення мовних одиниць як носіїв функцій певних стилів, типів, жанрів мовлення у текстах-дискурсах);
- риторичний (урахування риторичних засад навчання з метою формування переконливого, впливового мовлення майбутніх учителів-словесників);
- технологічний (використання спроектованих навчальних дій, процедур, операцій задля досягнення прогнозованого результату);
- компетентнісний (підпорядкування навчання формуванню компетентностей, що підлягають оцінюванню) та інші [5].

На думку С. Карамана, найперспективнішим на сучасному етапі є компетентнісний підхід до навчання, який передбачає набуття студентами необхідних ключових, предметних та фахових компетенцій [6]. У Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти виділяють загальні компетенції (знання світу, соціокультурні знання, практичні вміння і навички) та лінгвістичні, комунікативні, соціолінгвістичні, дискурсивні та інші компетенції [5, с. 8].

У психолого-педагогічних дослідженнях стверджується, що саме компетентнісний підхід найбільшою мірою відображає процеси модернізації вищої школи, оскільки:

- є основою для формування високого рівня фахової підготовки (І. Зимня, О. Локшина);
- спрямована на ґрунтовне оволодіння майбутніми фахівцями практичними уміньми і навичками на відміну від усталеної технології формування ЗУН (знань, умінь, навичок) як неактивної категорії можливостей суб'єкта, яка характеризує лише його номінальні потенції до плідної професійної діяльності (А. Андреев, Ю. Зінківський, Г. Мірських, О. Овчарук);
- передбачає поступову переорієнтацію традиційної освітньої парадигми, в основі якої лежить формування знань, умінь та навичок на систему, яка спрямована на створення умов для оволодіння майбутніми фахівцями ключовими, загальногалузевими та предметними компетенціями (А. Вербицький, В. Луговий, О. Пометун, Н. Побірченко, А. Хуторський, В. Кузь, С. Сисоєва, Г. Шевченко);
- вимагає переосмислення усталених методичних систем вивчення дисциплін: мети, змісту, методів, засобів, форм організації навчання (Н. Дем'яненко, М. Левшин, В. Рябченко, В. Кононенко, А. Кузьмінський, М. Шкіль).

Варто зазначити, що, незважаючи на відмінності в підходах щодо реалізації компетентнісного підходу, думки багатьох учених збігаються в тому, що гуманний у своїй основі компетентнісний підхід пов'язаний з ідеєю всебічного розвитку майбутнього фахівця не лише як професіонала, але і як особистості, здатної розв'язувати конкретні проблеми у різних сферах життя.

На сучасному етапі визначилися й нові аспекти в навчанні української мови: українознавчий, етнопедагогічний, культурологічний, особистісний, діяльнісно-орієнтований, функціонально-стилістичний, комунікативний.

Українознавчий (народознавчий), етнопедагогічний, культурологічний аспекти передбачають засвоєння учнями мовної картини світу засобами рідної мови, формування національної свідомості студентів, виховання громадянина України, патріота на основі національної і загальнолюдської культури.

Діяльнісно-орієнтований підхід до навчання мови ґрунтується на мовленнєвій діяльності, враховує когнітивні (пізнавальні), емоційні, вольові здібності студента. Він передбачає формування системи компетенцій, зокрема граматичної, яка є результатом здобуття граматичних знань (теоретичних і практичних), сформованих мовленнєвих граматичних вмій та навичок, досвіду застосування граматичних форм у мовній практиці.

Діяльнісно-орієнтований підхід до навчання мови включає:

- види мовленнєвої діяльності, що реалізуються в комунікативній мовленнєвій компетенції особистості;
- психічні й фізіологічні процеси мовлення, що відбуваються під час сприймання чи продукування усного і писемного мовлення;
- текст як продукт висловлювання в тій чи іншій формі;
- сферу спілкування (освітню, професійну, суспільну та особистісну);
- стратегію спілкування (мовленнєву поведінку в різних мовленнєвих ситуаціях);
- завдання як певні цілеспрямовані дії, які мовець розв'язує під час спілкування [9]

Більшість дослідників діяльнісно-орієнтований тісно пов'язують із комунікативним підходом, у межах якого граматику виражається як діяльність, використання мови й розвинені мовні й мовленнєві навички. Комунікативно орієнтоване викладання мов має на меті не тільки дати студентам практичні знання граматики, а також сформувати розуміння функціонального призначення граматичних одиниць у потоці мовлення. Саме тому комунікативна методика зорієнтована на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формування в студентів умінь і навичок спілкуватися в різних сферах соціального життя. Своєрідність цієї методики полягає в оволодінні студентами всіма формами і видами мовленнєвої діяльності з метою спілкування.

На думку М. Пентилюк, основними положеннями комунікативної методики навчання української мови є:

- лінгвістична наука про мову і мовлення та їх функції у спілкуванні;
- теорія мовленнєвої діяльності;
- мовленнєве спілкування та його різновиди;
- інтерактивне навчання й текстова основа уроків;
- комунікативна, мовленнєва, мовна, соціокультурна й діяльнісна (стратегічна) компетентність учнів [8].

На думку А. Нікітіної, одним із основних напрямків реалізації лінгводидактичних стратегій формування граматичної компетентності студентів є когнітивна методика, метою якої є опанування студентами мовних одиниць як концептів — глибинних значень розгорнутих змістових структур тексту, що є втіленням мотивів та інтенцій автора, з метою формування умінь адекватного сприйняття текстової інформації та створення власних (усних і письмових) висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру, розвитку пізнавальної активності студентів, підвищення їхнього інтересу до вивчення української мови, виховання національної самосвідомості, поваги до мовних традицій українського народу й бажання наслідувати естетичні й етичні норми спілкування.

Для реалізації когнітивної методики навчання мови провідними постають соціокультурний, комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, компетентнісний, особистісно-орієнтований підходи, упровадження яких можливе за умови навчання на текстовій основі, оскільки текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля, формування в учнів національно-мовної картини світу.

У теоретичних дослідженнях текстоцентричний підхід розглянуто дослідниками (О. Андрієць, Н. Горбачова, Т. Лопатухіна, Н. Мединська, М. Пентилюк, О. Селіванова, Л. Шиянюк) як найбільш доцільний відповідно до цілей комунікативно-діялісної та когнітивної методик і як найбільш перспективний для систематизації та аналізу мовного матеріалу.

Дж. Річардс вважає, що методологія, що ґрунтується на тексторентричному підході до навчання граматики, включає:

- знання про граматичні одиниці та граматичні структури в усних та письмових текстах;
- уміння створювати й аналізувати усні і писемні тексти в контексті особливостей відповідної культури;
- формування навичок проектувати завершені висловлювання, тексти, використовуючи відповідні граматичні засоби [11].

Розвинене граматично правильне мовлення передбачає, що мовець володіє значною кількістю граматичних моделей, правилами наповнення, перетворення, сполучування граматичних одиниць та вміє

обирати й об'єднувати їх у процесі професійного спілкування. Отже, важливо, щоб формування граматичної компетенції студентів провадилося на текстовій основі, з поетапною реалізацією різних підходів у навчанні мови, зокрема таких: українознавчий, культурологічний, особисто-орієнтований, комунікативно-діяльнісний, функціонально-стилістичний, когнітивний та інших.

Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, зазначимо, що у подальшому ми зосередимо свій дослідницький інтерес на теоретичному обґрунтуванні організаційно-методичних умов формування граматичної компетенції студентів-філологів на засадах текстоцентричного та контекстного підходів.

Література:

1. Артюшкіна Л. М. Мовленнєва компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців [Електронний ресурс] / Артюшкіна Л. М., Рудь О. М. – Режим доступу : http://soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artushkina_rud.doc.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : навчальний посібник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2006. – С. 228.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. – 1440 с.
4. Галызин И. Д. Управление процессом усвоения знаний / И. Д. Галызин. – М., 1991. – 92 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва ; [пер. з англ. О. М. Шерстюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії / С. О. Караман. – К. : Ленвіт, 2000. – 272 с.
7. Лещенко Г. Комунікативно-діяльнісний підхід до проведення уроків розвитку зв'язного мовлення / Г. Лещенко // Початкова школа : науково-методичний журнал. – 2003. – № 12. – С. 5–7.
8. Нікітіна А. В. Лінгводидактична модель опанування технологій педагогічного дискурсу майбутніми вчителями-словесниками [Електронний ресурс] / Нікітіна А. В. – Режим доступу : // <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN21/13navdmv.pdf>.
9. Пентиліук М. І. Лінгводидактичні орієнтири навчання української мови в середній та вищій школі / М. І. Пентиліук // Педагогічний альманах. – 2013. – Випуск 17. – С. 46.
10. Пентиліук М. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні [Електронний ресурс] / М. І. Пентиліук // Вісник Львів. ун-ту. – 2010. – Вип. 50. – С. 123–130. – Режим доступу : http://philology.lnu.edu.ua/visnyk/50_2010/.
11. Поршнева Е. Р. Грамматические концепты и способы их построения при изучении иностранного языка / Е. Р. Поршнева, О. В. Спиридонова // Иностр. яз. в шк. – 2008. – № 6. – С. 73.
12. Richards J. C. Limitations of the text based approach [Electronic resource] / Jack C. Richards. – Mode of access : <http://www.professorjackrichards.com/limitations-of-the-text-based-approach/>.